

Kapittel 1

Vold i nære relasjoner – et felt i bevegelse

KRISTIN SKJØRTEN, ELISIV BAKKETEIG, MARGUNN BJØRNHOLT OG SVEIN MOSSIGE

SAMMENDRAG I dette innledende kapittelet presenterer vi noen sentrale utviklingstrekk på feltet vold i nære relasjoner. Målsettingen er å vise at dette er et felt i bevegelse – som også er bokens røde tråd. Over tid har vi fått en mer pluralistisk forståelse av volden. Det har også vært en stor økning i hjelpetiltak og en bevegelse fra frivillig arbeid mot offentlig styring av tiltakene. I tillegg har vi fått mer oppmerksomhet på forebygging og kontroll. Gjennom bokens kapitler presenteres ny forskning som belyser denne utviklingen på voldsfeltet.

NØKKEORD vold i nære relasjoner | teoretiske perspektiver | omfang | hjelp og kontroll

ABSTRACT This introductory chapter presents the developments in the changing field of violence in close relationships, a leitmotif in the book. Over time, we have gained a more pluralistic understanding of the violence. It has also been an increase in aid measures, as well as a movement from voluntary work towards public running of services. Moreover, there has been an increased focus on prevention and control. New research, shedding light on this development, is presented through the chapters of this book.

KEYWORDS violence in close relationships | theoretical perspectives | prevalence | support and control

INNLEDNING

Vold i nære relasjoner anses som et alvorlig samfunnsproblem. Slik har det ikke alltid vært. Gjennom de siste 40 årene har måten offentlige myndigheter, frivillige organisasjoner og allmennheten forstår og møter vold i nære relasjoner på endret seg radikalt. Spissformulert har utviklingen gått fra ignoranse mot nulltoleranse. Målsettingen med dette kapittelet er å belyse noen utviklingstrekk vi mener er viktige for å forstå hvor feltet befinner seg nå, knyttet både til forståelser av volden som fenomen og til velferds- og kontrollsystemer som håndterer volden. Gjennom bokens kapitler drøfter forfatterne ulike sider ved vold i nære relasjoner, herunder hvilken betydning endringer i forståelser og politikk har for dagens håndtering av volden. Vold i nære relasjoner som et felt i bevegelse utgjør dermed bokens røde tråd.

Det er utviklingen på feltet i Norge som først og fremst presenteres i denne boken. Denne utviklingen må imidlertid også ses i en større internasjonal sammenheng hvor forpliktelser i henhold til menneskerettigheter står sentralt. Arbeidet mot vold har siden 1990-tallet inngått i oppfølgingen av FNs kvinnekonsvensjon (Konvensjonen om å avskaffe alle former for diskriminering av kvinner). Europarådets konvensjon for å forebygge og bekjempe vold i nære relasjoner (Istanbulkonvensjonen) befester og utvider statenes forpliktelser til å aktivt arbeide mot vold. Videre gir FNs konvensjon om barns rettigheter barn rett til beskyttelse mot blant annet vold og seksuelle overgrep. Andre sentrale konvensjoner er Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen og Europarådets konvensjon om vern av barn mot seksuell utnyttning og seksuelt misbruk (Lanzarotekonvensjonen). I likhet med andre land som har ratifisert disse konvensjonene, har Norge en sterk forpliktelse til å forebygge og bekjempe ulike former for vold i nære relasjoner. Forskningsbasert kunnskap er en viktig brikke i dette arbeidet. Antologiens beskrivelser av utviklingen på feltet vold i nære relasjoner i den norske konteksten inngår i en større internasjonal sammenheng hvor nasjonale politiske og rettslige beslutninger påvirkes gjennom både lokale initiativ og internasjonale forpliktelser (Hellum, 2016).

FRA PRIVAT TIL OFFENTLIG PROBLEM – KRISESENTERBEVEGELSENS ROLLE

Det var krisesenterbevegelsen som bidro til at vold mot kvinner ble synliggjort og kom på myndighetenes dagsorden. Det hele startet i England. I 1971 arrangerte noen kvinner en demonstrasjon i utkanten av London mot økningen i matvarepri-

ser. De sto med plakater på gaten og kom i prat med mange unge mødre, som klaget over hvor isolerte de var som hjemmевærende med små barn. Ideen om et kvinnehus hvor de kunne møtes med barna på dagtid, ble realisert. Mange benyttet seg av det nye kvinnehuset, men det tok ikke lang tid før de første mishandlede kvinnene kom og ba om å få bo over natten eller litt lenger. Kvinnehuset ble ganske raskt omformet til et krisesenter for mishandlede kvinner og barn. Erfaringene fra dette første krisesenteret spredde seg som ild i tørt gress, og allerede i 1974 var det rundt 40 krisesentergrupper og flere etablerte krisesentre i England. De første krisesentrene ble snart overfylte, og det var tydelig at mishandlede kvinner hadde behov for tilfluktssteder (Pizzey, 1979).

I 1976 ble det arrangert et internasjonalt tribunal om forbrytelser mot kvinner i Brussel. Her ble erfaringer fra krisesentrene i England presentert, og vi fikk raskt en internasjonal krisesenterbevegelse. Norske deltakere tok også med seg ideene hjem, og to måneder senere var Krisesentergruppa i Oslo opprettet. Etter et års drift kunne de dokumentere at kvinnemishandling også var et problem i Norge, noe myndighetene i første omgang hadde betvilt. Krisesentergruppa fikk økonomisk støtte fra stat og kommune, og i mai 1978 åpnet Camilla – krisesenter for mishandlede og voldtatte kvinner.

Dette var starten på en landsomfattende krisesenterbevegelse. I løpet av et par år hadde vi nærmere 50 krisesentre og krisetelefoner rundt om i landet, og i 1983 kom den første nasjonale handlingsplanen om vold mot kvinner. Fem år etter at krisesenteret i Oslo åpnet, var kvinnemishandling blitt synliggjort og politisert som samfunnsproblem på myndighetenes dagsorden. Dette er oppsiktsvekkende tatt i betraktning at kvinnemishandling få år tidligere ble plassert innenfor samfunnets politiske friområder, nemlig som et privat problem (Ahnfelt, 1987). Det var tette bånd mellom kvinnebevegelsen og krisesenterbevegelsen. Arbeid mot kvinnemishandling og voldtekt var en del av den bredere kampen mot kvinneundertrykking, og en feministisk forståelse av volden som et uttrykk for patriarkalsk dominans rådet grunnen.

Krisesenterbevegelsen startet som en grasrotbevegelse. Utformingen av krisesentrene må ses i lys av dette. Sentrene tilbød først og fremst et trygt tilfluktssted. Som døgnåpent lavterskeltilbud var det ingen krav om henvisning, og driften var tuftet på *hjelp til selvhjelp*. Målet var at kvinnene som kom til senteret, skulle få den støtten de trengte for selv å ta hånd om livet sitt på en bedre måte. Ideologien var at *kvinner hjelper kvinner*, ikke at profesjonelle hjelper klienter. Krisesenteret skulle være et botilbud, ikke et behandlingssted.

Da Krisesentergruppa i Oslo ble opprettet, ble betegnelsen *kvinnemishandling* tatt i bruk om vold mot kvinner i hjemmet. I dagligtale var gjerne denne volden

beskrevet med ord som å tukte, pryle, gi en omgang, lærepenge og lignende som åpnet for tvil om det var snakk om vold. Politiet kalte det *husbråk*, og leger registrerte skadene av volden sammen med skader av andre årsaker. Betegnelsen mishandling viser til voldens destruktive karakter og konsekvenser for ofrene. Å mishandle betyr å fare ille med, skamfere, helseslå, ødelegge og misbruke (Bøe & Fossetøl, 1985). Hvilket ord man setter på et fenomen, representerer en dyptgripende sosial makt, og krisesenterets definering, fortolkning og dokumentasjon av kvinnemishandling var medvirkende til endret samfunnsmessig forståelse av volden (Skjørten, 1987, 2004).

Fremdeles er krisesentrene et lavterskeltilbud, men erfaringer fra fire tiårs drift av sentrene, og at nye grupper overgrepsutsatte etter hvert har tatt i bruk tilbudet, har ført til endringer i hvordan krisesentrene er organisert (Stefansen, 2006).

UTVIDELSE AV FORSKNINGSSPØRSMÅL

I kjølvannet av krisesenterbevegelsen ble kvinnemishandling etablert som et eget forskningsfelt hvor feministisk forståelse av volden hadde sterkt fotfeste. I 1986 fikk vi den første forskningssatsingen med *Forskningsprogram om kvinnemishandling* (Norges allmennvitenskapelige forskningsråd). Dette programmet ble videreført med *Deltprogram om seksualisert vold* (1992–1996) i regi av Norges forskningsråd. Forskingen under disse programmene hadde nær forbindelse med den mer etablerte kvinneforskningen som var preget av en samfunnskritisk innretning og kontakt mellom aktivister og forskere. Ulike former for kvinneundertrykking ble avdekket, og målet var å styrke kvinners posisjon i samfunnet. Med dette sto *hva-* og *hvorfor-spørsmål* sentralt i forskningen. Hva-spørsmålet dreide seg om å avdekke kvinnemishandling og seksuelle overgrep som fenomener. Hvorfor-spørsmålet dreide seg om hvordan man best kan forstå og forklare vold og seksuelle overgrep mot kvinner. I 2014 fikk vi en ny stor satsing med forskningsprogrammet *Vold i nære relasjoner* i regi av Justis- og beredskapsdepartementet. I dette programmet er hvorfor-spørsmålet fremdeles aktuelt, men utvidet i forhold til de to tidligere programsatsingene. Nå etterspørres langt bredere kunnskap om underliggende årsaker til vold, som betydningen av kjønn, etnisitet, alder og sosial klasse. I tillegg har programmet stor vekt på hjelpe- og kontrollapparatets håndtering av vold i nære relasjoner, både *hvordan* tjenestene er organisert, *hvordan* nye samarbeidsmodeller fungerer, og *hvordan* voldsutsatte opplever tjenestetilbudet.

Etter hvert har den mer snevre betegnelsen *kvinnemishandling* blitt erstattet av betegnelsen *vold i nære relasjoner* som omfatter langt flere grupper av utsatte. I tillegg til vold mot kvinner er også vold mot barn, ungdom, menn, eldre og, av

nyere dato, kjønnslemlestelse, tvangsekteskap og negativ sosial kontroll inkludert i denne betegnelsen. Synsfeltet er også utvidet fra de som er utsatt og de som utøver vold, til hvordan hjelpe- og kontrollapparatet håndterer vold i nære relasjoner, og hvordan volden best kan forebygges. Vi ser en bevegelse fra *hva* og *hvorfor*-spørsmål til økt oppmerksomhet på *hvordan-spørsmålet* som handler om hvordan samfunnets hjelpe- og kontrollapparat møter både utsatte og utøvere av vold i nære relasjoner. Denne tematiske dreiningen i forskningen har også bidratt til en utvidelse av teoretiske tilnærminger.

BEVEGELSE MOT MER PLURALISTISK FORSTÅELSE AV VOLDEN

I den første fasen ble det utviklet et kjønnsmaktperspektiv i forskningen om vold og seksuelle overgrep mot kvinner. Dette perspektivet så menns vold mot kvinner i sammenheng med en hierarkisk maktstruktur hvor menn er overordnet kvinner. Den maskuline dominansen ble forklart ut fra to hovedperspektiver. Det ene perspektivet legger avgjørende vekt på kjønnsmakt som et resultat av strukturelle trekk ved samfunnet som fører til ulike handlingsbetingelser og handlingsmønstre for kvinner og menn. Det andre perspektivet forstår maskulin dominans mer som et resultat av menns bevisste valg og ønsker om å oppnå makt. Fellesnevneren for ulike retninger innenfor kjønnsmaktperspektivet er at vold og overgrep mot kvinner forstås i lys av kvinneundertrykking i samfunnet (Skjørten, 2004).

Kjønnsperspektivet er fremdeles sentralt i forståelsen av vold i nære relasjoner (Nilsson & Lövkrona, 2015). Avdekking av andre former for vold i nære relasjoner, som for eksempel vold i lesbiske og homofile samliv, vold mot eldre hvor utøver kunne være alt fra partner til nære hjelpere eller voksne barn, og vold mot barn hvor vi nå vet at både mor og far kan være utøvere av volden, ga imidlertid behov for flere perspektiver i forståelsen av vold og overgrep.

I familierapien hadde det systemteoretiske perspektivet tidlig et solid fotfeste (Watzlawick, Beavin & Jackson, 1967). Her så man særlig på hva vold og overgrep gjør med samspillet mellom familiemedlemmene. Dette perspektivet representerte i sin tid et brudd med den tradisjonelle individorienterte psykiatrien der voldsutøvelse ble forstått ut fra avvikende personlighetstrekk ved utøveren (Skjørten, 2004). Systemisk tilnærming i forståelsen av vold har fremdeles en sentral posisjon innen familierapi. Et annet perspektiv som særlig er knyttet til psykologi, er sosial læringsteori. Ifølge denne teorien er voldsutøvelse lært adferd, enten gjennom prøving og feiling, eller ved at barnet lærer aggressiv adferd fra foreldre i oppveksten. Det er særlig den siste formen for læring, som gjerne betegnes med at *vold avler vold*, som har dominert innenfor sosial læringsteori

(Skjørten, 1994). Også marginalisering i form av lav sosioøkonomisk status har vært et viktig perspektiv på voldsfeltet. Dette perspektivet har fått en renessanse gjennom forskning som viser at marginaliserte grupper i samfunnet er overrepresentert blant ofre for og utøvere av noen typer vold i nære relasjoner (Mossige & Stefansen, 2016). Videre har forklaringer knyttet til rusmisbruk også hatt en sentral plass i forståelser av vold. Kunnskap om årsakssammenhenger mellom alkohol og vold er imidlertid fremdeles mangelfull.

Valg av teoretiske perspektiver i forskning om vold i nære relasjoner må også ses i sammenheng med en pågående teoriutvikling. Et eksempel er narrativ kriminologi, som representerer både en teoretisk og en metodisk tilnærming som vektlegger at hvordan man forteller om en hendelse eller et fenomen, har betydning for senere handlinger. Med en slik tilnærming blir ikke spørsmålet om *hvorfor* lenger et spørsmål om hvorfor noe egentlig skjedde, men et spørsmål om hvordan virkeligheten skapes gjennom narrative eller historiene som konstrueres (Bruner, 1990). Slike narrativer kan ha betydning for hvordan voldelige handlinger blir forstått, og kan dessuten gi en slags legitimitet til at de blir utøvd.

Begrepet interseksjonalitet ble først formulert av Kimberlé Crenshaw i en banebrytende artikkel i 1989. Begrepet sprang ut av behovet for å synliggjøre svarte kvinners situasjon som både svarte og som kvinner i USA. I dag favner begrepet også andre dimensjoner av makt og ulikhet. Denne tilnærmingen anvendes ofte i samfunnsvitenskapelige analyser av ulikhet (Carbado, Crenshaw, Mays & Tomlinson, 2013). Dette gjelder også vold i nære relasjoner. Perspektivet løfter frem hvordan ulike sosiale kategorier som for eksempel kjønn, sosial klasse, etnisitet, funksjonsevne og religion kan samvirke og ha betydning for ulike grupper voldsutsatte. En interseksjonell tilnærming er viktig for å belyse eventuelle variasjoner mellom grupper når det gjelder risiko for vold, eller muligheter for å søke hjelp. Et interseksjonelt perspektiv søker å fange opp kompleksiteten og mangfoldet i utsatthet, og vil kunne belyse betydningen av forskjellige dimensjoner av ulikhet og marginalisering i tillegg til kulturelle ulikheter som gjenspeiler seg i ulike former for familiestrukturer og normer. Mens vold i nære relasjoner i majoritetsbefolkningen i hovedsak har blitt studert innen rammen av kjernefamilien, som vold mot partner og/eller vold mot barn, viser studier av vold i familier med minoritetsbakgrunn fra kollektivistisk orienterte kulturer at volden også kan utøves av andre familiemedlemmer som svigerfamilie og andre familiemedlemmer og på tvers av landegrenser. Dette gir særegne risikoer og hjelpebehov, noe som gjenspeiles i nyere forskning og politikktutvikling rettet mot vold i nære relasjoner og negativ sosial kontroll (Bredal & Vislie, 2017; Lidén & Bredal, 2017; Bredal & Melby, 2018). Det interseksjonelle perspektivet er viktig i forskning og utforming av poli-

tikk og tjenester på voldsfeltet, og vi trenger fortsatt de brede kategoriene, som kjønn, klasse, majoritet, minoritet og alder, for å avdekke og forstå forskjeller og likheter og hvordan de ulike posisjonene virker sammen.

Samlet ser vi at et mer pluralistisk voldsbilde har gitt behov for flere teoretiske innfallsvinkler for å forstå volden som sosialt fenomen. Denne boken favner et sammensatt bilde av vold i nære relasjoner og ulike teoretiske tilnærminger i forståelsen av temaene som drøftes. Bjørnholt diskuterer i sitt kapittel hvordan ulike perspektiver på vold som et faglig og politisk problem gir ulike konsekvenser for forståelsen og håndteringen av volden. Med kapittelet til Sandmo rettes oppmerksomheten mot utsatthet for vold og overgrep blant de eldre i befolkningen, og Gundersen og Vislie løfter frem voldsutsatte med funksjonsnedsettelse. Bjørnholt og Helseth tematiserer seksuell vold i parforhold. Med utgangspunkt i en større kvalitativ intervjuundersøkelse har de utviklet ny typologi som kan gi økt innsikt i dette fenomenet. Johansen løfter frem kjønnslemlestelse i sitt kapittel. Med utgangspunkt i bred empiri innsamlet over flere år ser hun på hvordan migrasjon til Norge fra land som praktiserer kjønnslemlestelse, kan medvirke til endrede forståelser av denne formen for inngrep, fra å se det som verdifull, meningsfull og nødvendig kulturell praksis, til et destruktivt og smertefullt inngrep.

VOLD MOT BARN OG UNGE

Parallelt med utviklingen av kunnskap om vold mot kvinner har man også hatt en kunnskapsutvikling om den volden barn og unge kan utsettes for i egen familie. Allerede på begynnelsen av 60-tallet publiserte Kempe, Silverman, Steele, Droegemuller og Silver (1962) den banebrytende artikkelen «The Battered Child Syndrome» som dokumenterte at mange barn utsettes for alvorlige fysiske overgrep fra foreldre og andre nære familiemedlemmer. Artikkelen tok opp et tema som var ganske betent den gang, ved at den tydelig pekte på familien som arnested for volden og på foreldre som mulige voldsutøvere overfor egne barn. Artikkelen viste også til de alvorlige konsekvensene slike overgrep kan ha for barnets fysiske og mentale helse. Kempe et al. pekte på en klar interessemotsetning mellom barnet og dets foreldre der hvor én eller begge foreldre utøver vold, og tok klart standpunkt for å beskytte barnet ved å konkludere med at «the bias should be in favor of the child's safety; everything should be done to prevent repeated trauma, and the physician should not be satisfied to return the child to an environment where even a moderate risk of repetition exist» (s. 112). Artikkelen vakte stor oppmerksomhet, og diskusjonen om å ivareta barns interesser når foreldrene utsetter dem for overgrep, har siden vært et tilbakevendende tema. Etter hvert er det gjennom-

ført en rekke studier som dokumenterer at vold mot barn og unge i nære relasjoner er et relativt hyppig fenomen med alvorlige konsekvenser for barnets helse (se for eksempel Stefansen & Mossige, 2007, Mossige & Stefansen, 2016).

Det tok imidlertid lang tid før man ble klar over sammenhengen mellom partnervold og betydningen av dette for barn i familien. Volden mellom de voksne ble lenge ansett som et konfliktema mellom disse uten at man var opptatt av konsekvenser for barna av å leve med vold i familien. I dag anses det å være vitne til vold mellom foreldre å være overgrep mot barn (Hennum, 2016). Etter hvert har vi også sett at vold mellom foreldre er en risikofaktor for at barnet utsettes for fysisk vold (Mossige & Stefansen, 2016).

De skadelige konsekvensene av foreldres vold mot egne barn ble også et tema i utviklingspsykologien. Vold, overgrep og andre former for barnemishandling kan ha en negativ effekt på barnets psykologiske utvikling, for eksempel ved å skape problemer med å knytte bånd til og ha tillit til de nærmeste rundt seg (Dion, Daigneault, Blackburn, Hébert, McDuff, Auclair, Veillette & Perron, 2016). Sammenhengen mellom alvorlige og negative oppvekstbetingelser og barns psykologiske utvikling er blitt utforsket og dokumentert gjennom en rekke studier (se for eksempel Heltne & Steinsvåg, 2001, Fergusson & Horwood, 2003, Huang & Mossige, 2018). Forskning har også vist hvordan vold mot en av foreldrene kan få alvorlige konsekvenser for omsorgsevnen til den utsatte forelderen (Hassija, Robinson, Silva & Lewin 2018).

I denne boken bidrar Myhre, Syringen og Augusti med ny kunnskap om helseproblemer hos barn utsatt for vold og overgrep som kommer til Statens Barnehus. I Kvaale og Mossiges kapittel rettes oppmerksomheten mot ungdom og sammenhengen mellom tidligere voldsutsatthet og selvskading.

Internasjonalt har det etter hvert kommet en del forskning om utsatthet for flere ulike former for overgrep. I Norge har vi foreløpig lite kunnskap om i hvilken grad dette rammer ungdom. Med utgangspunkt i data fra en større omfangsundersøkelse der ungdom har deltatt, bidrar Mossige og Huang i denne boken med ny kunnskap om reviktimisering blant ungdom, og hvilken betydning det har for deres helse.

OMFANG AV VOLD I NÆRE RELASJONER

I Norge fikk vi først i 2005 en landsdekkende omfangsundersøkelse om vold i parforhold (Haaland, Clausen & Schei, 2005). Undersøkelsen viste at hver fjerde kvinne og hver femte mann hadde opplevd at ektefelle eller samboer hadde anvendt fysisk makt mot dem minst en gang i samlivet. Omtrent fem prosent av

både kvinner og menn hadde opplevd dette i løpet av de siste tolv månedene. Når det gjaldt alvorlig vold som «å ta kvelertak på», «bruke kniv eller annen form for våpen» og «banke hodet ditt mot en gjenstand, mot veggen eller mot gulvet», hadde omtrent ti prosent av kvinnene og to prosent av mennene blitt utsatt for dette. Nesten 30 prosent av kvinnene som hadde vært utsatt for partnervold, oppga at de var blitt skadet, og forskerne konkluderte med at vold mot kvinner i nære relasjoner er et betydelig folkehelseproblem.

I 2013 gjennomførte Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) en ny landsdekkende omfangsundersøkelse om utsatthet for vold og voldtekt der nærmere 4500 voksne kvinner og menn deltok. Studien viste at 14,4 prosent av kvinnene og 16,3 prosent av mennene hadde blitt utsatt for mindre alvorlig partnervold definert som å ha blitt kløpet, lugget, klort eller slått med flat hånd i løpet av livet. 9,2 prosent av kvinnene og 1,9 prosent av mennene oppga at de hadde blitt utsatt for grov fysisk vold. Videre rapporterte 9,4 prosent av kvinnene og 1,1 prosent av mennene at de var blitt utsatt for voldtekt (Thoresen & Hjemdal, 2014).

Disse undersøkelsene bekrefter at partnervold er et alvorlig problem, men andelen utsatte varierer i undersøkelsene. Dette kan reflektere endringer i omfanget av vold i befolkningen, men det kan også ha sin forklaring i at vold er definert og operasjonalisert på noe ulike måter i de to studiene. For å kunne svare på om volden har økt eller blitt redusert, må vi ha longitudinelle undersøkelser hvor omfanget av vold måles på samme måte over tid. Etter planen skal NKVTS gjennomføre en ny omfangsundersøkelse i 2019/2020, og det vil kunne gi oss mulighet til å si noe om utviklingen de siste årene.¹

Funn fra omfangsundersøkelser som viser at andelen kvinner og menn som oppgir å ha blitt utsatt for mildere former for partnervold er relativt lik, har reist spørsmål ved berettigelsen av kjønnsperspektiv på vold i nære relasjoner. Dette er en diskusjon som blir ført både nasjonalt og internasjonalt. I denne boken drøfter Bjørnholt dette spørsmålet og relevansen av kjønnsperspektiv når det gjelder partnervold. Hennes kapittel viser at ulike måter å definere, måle og gruppere vold i parforhold på gir ulike bilder av voldens kjønnsdimensjoner.

I Norge som i mange andre land har omfangsundersøkelser om partnervold basert seg på utvalg av aldersgrupper hvor vold mot eldre i liten grad har blitt fanget opp. I 2017 fikk vi imidlertid resultater fra den første omfangsundersøkelsen i Norge om vold mot eldre. I Sandmos kapittel i denne antologien presenteres hovedfunn fra denne undersøkelsen.

---

1. Det er også gjennomført andre undersøkelser som har kartlagt omfanget av partnervold i mer geografisk avgrensede områder. Se for eksempel Pape og Stefansen (red.) (2004).

Når det gjelder barn og unges utsatthet for vold og seksuelle overgrep, har Velferdsforskningsinstituttet NOVA gjennomført en undersøkelse som omfatter to tidspunkter, 2007 og 2015. Sammenlikning av funnene fra 2015 med 2007 indikerer en nedgang i den milde volden som ungdommene rapporterer at de har blitt utsatt for, mens omfanget viser uendret nivå for utsatthet av den groveste volden. Flere målinger er imidlertid nødvendig for å slå fast om dette er et mønster.

Inntil ganske nylig har det vært en forutsetning for forskning rettet mot barn at foreldrene gir sitt samtykke til dette. Når det gjelder forskning på sensitive temaer som utsatthet for vold og seksuelle overgrep i nære relasjoner, har en slik forutsetning vært et hinder. Fra 28. juni 2017 er det kommet en forskrift som åpner opp for at barn fra tolv år selv har rett til å samtykke til deltakelse i forskning. Så langt gjelder forskriften kun for det som går under medisinsk og helsefaglig forskning, men ikke for samfunnsvitenskapelig forskning.² Det pågår nå en større omfangsundersøkelse om barn og unges utsatthet for vold og overgrep i regi av NKVTS, hvor denne nye forskriften anvendes. Her kartlegges erfaringer med vold og overgrep blant ungdom i alderen 12 til 16 år.³

ET HJELPELANDSKAP I VEKST OG ENDRING

Fra å være et felt stort sett krisesenterbevegelsen jobbet med på 70- og 80-tallet, er hjelpelandskapet i dag omfattende og til dels overlappende. Tilbudene retter seg mot både voldsutøvere og voldsutsatte. For å illustrere utviklingen nevner vi her noen områder og tiltak.

I 1987 ble det første behandlingssenteret for menn som mishandler, *Alternativ til vold*, åpnet i Oslo. Dermed fikk vi også et tiltak som eksplisitt retter seg mot utøvere av vold i nære relasjoner. I dag finnes det elleve Alternativ til vold-kontorer i Norge, og tilbudet har blitt landsdekkende. I tillegg har det også blitt opprettet andre behandlingstilbud rettet mot utøvere av vold og seksuelle overgrep i nære relasjoner (se oversikt i Askeland, Moen, Nilsen, Kruse, Hjemdal & Holt, 2016).

Når det gjelder vold mot barn, har barnevernet en viktig rolle i å avdekke vold og gi barna beskyttelse. Gjennom krisesenterloven er barn definert som selvstendige rettighetshavere av krisesentertilbudet, og familievernet som tradisjonelt har vært et tilbud rettet mot voksne, definerer i større grad barn som en målgruppe for virksomheten.

NKVTS ble opprettet i 2004, og med det fikk vi for første gang en institusjonell forankring av forskning om vold i nære relasjoner. Samtidig med opprettelsen av

---

2. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2017-06-28-1000>.

3. UEVO-studien. Ungdomsundersøkelsen om erfaringer med vold og overgrep.

NKVTS ble det også opprettet fem regionale ressursentre om vold og traumatisk stress (RVTS). Disse har blant annet som oppgave å bringe kompetanse ut i førstelinjetjenestene.

I 2007 kom det første barnehuset, i dag er det elleve barnehus på landsbasis. Som RVTS-ene er barnehusene også opptatt av å formidle ekspertise til førstelinjen og å drive metodeutvikling i hjelpen til voldsutsatte barn. Kjernevirksomheten i barnehusene handler imidlertid om tilrettelagte avhør av barn og sårbare voksne, og avhørene gjennomføres nå som hovedregel på barnehus. Barnehusene er inspirasjonen bak opprettelsen av «prosjekt November» – også kalt barnehus for voksne – et samordnet tiltak rettet mot voldsutsatte og utøvere i deres møte med politiet (Bredal & Stefansen, 2017). Disse tiltakene illustrerer den knoppskytingen som har funnet sted.

Med flere aktører på feltet har det også blitt et sterkere behov for samarbeid og samordning av tilbudene. Å oppnå tverrfaglig samarbeid har vært en kontinuerlig utfordring i arbeidet med tjenestetilbudet til utsatte for vold i nære relasjoner. Behovet for forbedret samarbeid er blant annet løftet frem i samtlige handlings- og strategiplaner de siste tiårene (Jonassen, 2013). Både barnehusene og prosjekt November er eksempler på samordningstiltak hvor hensikten har vært å samle flere instanser under samme tak med sikte på at den voldsutsatte skal ha «en dør inn» og slippe å gå fra tjeneste til tjeneste for å få hjelp.

På barnehusene møtes mange ulike yrkesgrupper som politi, barnevern, bistandsadvokater og helsepersonell. Andersens kapittel i denne boken belyser utviklingen av ny profesjonell praksis ved barnehusene, med særlig blick for utviklingen av barnehusrådgivernes arbeid. Et viktig spørsmål er i hvilken grad ulike hjelpetilbud oppfattes som relevante av dem som utsettes for overgrep. Johansens kapittel om kjønnslemlestelse drøfter hvordan nye hjelpetilbud rettet mot omskårne kvinner, som for eksempel kirurgiske inngrep som kan minimere plagene ved omskjæring, oppfattes av kvinnene de er rettet mot. Når det gjelder vold og overgrep mot folk med funksjonsnedsettelse, har vi lenge visst at denne gruppen har økt risiko for utsatthet. Samtidig er det færre som oppsøker hjelp sammenliknet med majoritetsbefolkningen. I kapittelet til Gundersen og Vislie drøftes mulige årsaker til at hjelpeapparatet i mindre grad når frem til denne gruppen, og hvordan tilgjengeligheten av hjelpetiltak overfor denne gruppen kan bedres.

EN BEVEGELSE FRA FRIVILLIG ARBEID MOT OFFENTLIG STYRING

Det er en økende tendens til offentlig styring og profesjonalisering av tiltak mot vold i nære relasjoner. Krisesentrene kan være en god illustrasjon på dette. Fra å være stiftelser basert på frivillig innsats er de nå i ferd med å bli kommunale eller

interkommunale tilbud – betegnet som *kommunalisering*. Med en slik utvikling følger krav til standardisering. Krisesentrene var idealistiske organisasjoner og stiftelser med en grunnleggende filosofi om hjelp til selvhjelp. I dag er krisesentrene i stor grad profesjonaliserte hjelpetiltak. I årsrapporten for Oslo Krisesenter fra 2017 fremgår det for eksempel at det nå kreves treårig høyskoleutdanning og/eller universitetsutdanning til alle stillinger ved senteret, unntatt nattevaktstillingene.⁴ Økt profesjonalisering ved krisesentrene må ses i sammenheng med et ønske om å sikre kvalitet i hjelpearbeidet, parallelt med en erkjennelse av at voldsutsattes behov er komplekse, og at volden kan gi alvorlige psykologiske skadevirkninger som igjen stiller større krav til kompetanse. I arbeidet for å sikre kvalitet og redusere geografiske forskjeller i tilbudet med sikte på et mer likeverdig tilbud for den enkelte voldsutsatte, er det en risiko for å miste fleksibilitet. I denne boken drøfter Smette, Bredal og Stefansen hvordan økende samspill mellom velferdsstat og sivilsamfunn har ført til endringer i tiltak mot vold i hjemmet, og hva som skjer når frivillige organisasjoner blir en del av det offentlige hjelpetilbudet. De beskriver ulike faser av denne utviklingen fra kvinnebevegelsens kamp hvor innsatsen mot vold i hjemmet var drevet frem av sivilsamfunnet, til dagens situasjon som er preget av tett samarbeid mellom sivilsamfunnet og myndighetene og stor konsensus om både problemforståelse og hvilke tiltak det er behov for.

STØRRE SØKELYS PÅ FOREBYGGING OG KONTROLL

Forebygging av vold i nære relasjoner kan settes inn i form av tiltak før volden oppstår, eller rettes mot å stanse pågående vold. De senere årene har vi fått flere nasjonale handlingsplaner hvor forebygging av vold og seksuelle overgrep i nære relasjoner har stått sentralt. Handlingsplanen *Vold mot kvinner* (2000–2003) løftet særlig frem økt beskyttelse for voldsutsatte, mer målrettet og samordnet innsats mellom tjenestene, økt kunnskapsnivå og styrking av politiets håndtering av vold mot kvinner. De to neste handlingsplanene, *Vold i nære relasjoner* (2004–2007) og *Vendepunkt* (2008–2011) poengterte også behovet for styrking av kunnskap og kompetanse for samarbeid mellom tjenestene. Videre skulle volden bekjempes gjennom holdningsendringer og utsatte sikres nødvendig bistand. Hva angikk utøvere, skulle behandlingstilbudet styrkes. *Handlingsplan mot vold i nære relasjoner* (2012) videreførte dette søkelyset på forebygging, og det var også et sentralt tema i den første stortingsmeldingen om vold i nære relasjoner, *Forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner* (2013), og i den siste handlingsplanen, *Et liv uten vold* (2014–2017).

---

4. Oslo Krisesenter (2018) Årsberetning 2017. http://www.oslokrisesenter.no/_rsrapporter/index.html.

NKVTS-rapporten *Forebyggende tiltak mot vold i nære relasjoner* (Moen, Bergman & Øverlien, 2018) viser at det nå er en massiv innsats på gang når det gjelder forebygging. Tiltakene varierer fra de mer universelt utformende, som for eksempel informasjonskampanjer, til mer selektivt rettede tiltak mot bestemte risikoutsatte grupper i befolkningen. Med en stor innsats på forebyggingssiden er det viktig å få mer kunnskap om effekten av de ulike tiltakene. Svært få forebyggings-tiltak er så langt evaluert i Norge.

I denne antologien blir politikampanjen *Hvor lite skal du finne deg i?* drøftet i kapittelet til Grøvdal. Hun stiller spørsmål ved om denne typen kampanjer er egnet til å forebygge vold i nære relasjoner.

Når det gjelder rettssystemets betydning, må blikket rettes mot både lover og håndhevingen av disse. På flere rettsområder har det vært lovendringer med formål om å gi ofre for vold i nære relasjoner økt beskyttelse. I denne boken er det særlig utviklingen i strafferetten, straffeprosessen og barneretten som tematiseres.

På strafferettens område har det funnet sted en rekke endringer de siste 35 årene. En milepæl var opphevelsen av kravet om privat påtalebegjæring ved legemsfornærmelser i 1988, og der saken gjaldt vold mot nåværende eller tidligere ektefelle eller samboer, jf. lov 22. mai 1902 nr. 10 om straff (heretter straffeloven av 1902) § 228 fjerde ledd, litra b, jf. § 77. En annen milepæl var utforming av ny familievoldsbestemmelse etter initiativ fra kvinnevoldsutvalget – som kom i 2005, og nå er regulert i straffeloven §§ 282 og 283. Eksempler på andre lovendringer var innføring av en mulighet for politiet å nedlegge besøksforbud i eget hjem, jf. lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker jf. § 222a. Samme år ble det innført lovforbud mot tvangsekteskap, jf. straffeloven av 1902 § 222 annet ledd. Straffenivået er også i flere omganger vesentlig skjerpet. I 2010 ble strafferammen i § 219 hevet fra tre til fire års fengsel, mens straffen ble opprettholdt til å være seks år ved dødsfølge eller betydelig skade på legeme eller helbred (Dullum & Bakketeig, 2017). Samtidig ble fornærmedes prosessuelle stilling styrket både før, under og etter domstolsbehandlingen, blant annet gjennom økte rettigheter til informasjon og deltakelse.⁵ Dette kan ha bidratt til å gjøre involvering i straffesaken mindre belastende for fornærmede.

Et viktig spørsmål er hvilken betydning disse endringene med skjerping av lover mot vold i nære relasjoner har hatt for rettspraksis på dette området. Blir flere utøvere straffet, og har endringer i straffeprosessloven ført til bedre ivaretagelse av ofrene? Og ikke minst, hvordan ser utsatte på involvering av strafferettsapparatet i deres sak? I denne antologien drøfter Bakketeig og Dullum hvilken

---

5. Jf. lov 7. mars 2008 nr. 5 om endringer i straffeprosessloven mv. (styrket stilling for fornærmede og etterlatte i straffesaken), se også Dullum, 2016).

betydning ofrenes innstilling til straff av utøver har for straffeforfølgning av partnervold. Deres kapittel viser at det har skjedd dels store endringer i hvilken betydning fornærmedes innstilling til straff har for påtalemyndighetens vurdering av å forfølge saken videre. I Grøvdals kapittel får vi også presentert senere års anmeldelser på vold i nære relasjoner. Disse tallene gir grunn til å stille spørsmål ved om innsatsen for å øke folks anmeldelsestilbøyelighet i familievoldssaker har satt merkbare spor. Kapittelet til Dullum drøfter hvordan besøksforbud, som i utgangspunktet hører inn under forebygging, virker i praksis. Et sentralt spørsmål er om håndhevelsen av bestemmelsen er i tråd med lovgivers intensjon.

Hva angår barneloven, som regulerer forholdet mellom alle barn og foreldre i Norge, har det også skjedd mye etter at foreldres refselsesrett ble opphevet i 1972. En rekke lovendringer de senere årene har hatt som formål å styrke barns rett til å bli hørt, og gi økt beskyttelse mot vold og overgrep (Skjørten, 2016). FNs konvensjon om barns rettigheter (barnekonvensjonen) er nå norsk lov (jf. menneskerettsloven av 21 mai 1999 nr. 30), og etter denne konvensjonens bestemmelser er det tilnærmet nulltoleranse for vold mot barn. Senere års endringer i barneloven må ses i sammenheng med nødvendig tilpasning av norske lover til internasjonale konvensjoner som barnekonvensjonen.

Skjørtens kapittel omhandler samvær med tilsyn i saker etter barneloven hvor retten mener det foreligger en viss usikkerhet for at barnet kan lide overlast ved samvær, men likevel finner at begrenset og overvåket kontakt mellom en forelder og barnet vil være til barnets beste. Bruken av tilsyn ved samvær har økt betraktelig de senere årene. Dette gir inntrykk av at den tilsynsordningen vi har i dag, oppfattes som et nyttig virkemiddel i de sakene hvor retten mener det beste for barna er et begrenset samvær med den ene av foreldrene.

Antologiens kapitler har stor tematisk bredde og presenterer ny forskning om vold i nære relasjoner. Vi har valgt å presentere denne forskningen under to hovedbolker. Den første omfatter kapitler som handler om ulike forståelser av volden, konsekvenser for de utsatte, og omfang av vold. Den andre bolken omfatter kapitler som tematiserer utviklingen av ulike hjelpetiltak og forebygging og kontroll.

LITTERATURLISTE

- Ahnfelt, E. (1987). *Kvinnemishandling – fra privat problem til offentlig ansvar. En dagsordenbyggingsprosess* (Hovedoppgave i statsvitenskap). Oslo: Universitetet i Oslo.
- Askeland, I. R., Moen, L. H., Nilsen, L. G., Kruse, A. E., Hjemdal, O. K. & Holt, T. (2016). *Behandlingstilbudet til voksne som utøver vold: En kartleggingsundersøkelse* (Rapport 10/2016). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

- Bredal, A. & Melby, E. R. (2018). *Sårbarhet og styrke. Barnevernets møte med minoritetsjenter utsatt for vold og sterk kontroll* (NOVA Rapport 9/18). Hentet fra <http://www.hioa.no/content/download/147848/4129080/file/Web-utgave-NOVA-R9-18-sarbarhet-og-styrke.pdf>
- Bredal, A. & Stefansen, K. (2017). Barnahus for Adults? Reinterpreting the Barnahus Model to Accommodate Adult Victims of Domestic Violence. I S. Johansson, K. Stefansen, E. Bakke-teig & A. Kaldal (red.), *Collaborating against child abuse: Exploring the Nordic Barnahus model* (s. 311–330). Cham, Switzerland: Springer International Publishing AG, Palgrave Macmillan.
- Bredal, A. & Vislie, C. (2017). *Familierettede tjenester i et flerkulturelt samfunn. Erfaringer fra familievern og andre hjelpeinstanser* (NOVA Rapport 5/17). Hentet fra <http://www.hioa.no/content/download/141705/4019937/file/NOVA-R5-17-Familierettede-tjenester-i-et-flerkulturelt-samfunn-web.pdf>
- Bruner, J. (1990). *Acts of meaning*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Bøe, L. & Fossetøl, B. (1985). *Rettskrivningsordbok med synonymer* (3. utg.). Oslo: Tano.
- Carbado, D. W., Crenshaw, K. W., Mays, V. M. & Tomlinson, B. (2013). Intersectionality: Mapping the Movements of a Theory. *Du Bois Review: Social Science Research on race*, 10(2), 303–312. <https://doi.org/10.1017/S1742058X13000349>
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*, (1), 139–167.
- Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen, Roma 4. november 1950 (EMK).
- Dion, J., Matte-Gagné, C., Daigneault, I., Blackburn, M., Hébert, M., McDuff, P. & Perron, M. (2016). A prospective study of the impact of child maltreatment and friend support on psychological distress trajectory: From adolescence to emerging adulthood. *Journal of Affective Disorders*, 189, 336–343.
- Dullum, J. (2016). En ny offerposisjon? Om styrkede rettigheter for fornærmede i straffesaker. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, 103(3), 219–244.
- Dullum, J. & Bakke-teig E. (2017). Bruk av legalstrategi mot vold i nære relasjoner. *Tidsskrift for strafferett*, 17(1), 103–125.
- Europarådets konvensjon for å forebygge og bekjempe vold mot kvinner og vold i nære relasjoner (Istanbulkonvensjonen).
- Europarådets konvensjon om vern av barn mot seksuell utnyttning og seksuelt misbruk (Lanzarotekonvensjonen).
- Fergusson, D. M. & Horwood, L. J. (2003). Resilience to childhood adversity: Results of a 21 year study. I S. Luthar (red.), *Resilience and Vulnerability: Adaptation in the context of Childhood Adversities* (s. 130–155). New York: Cambridge University Press.
- FNs konvensjon om barns rettigheter, New York 20. november 1989.
- FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for diskriminering av kvinner av 18. desember 1979 (Kvinnekonvensjonen).
- Hassija, C. M., Robinson, D., Silva, Y. & Lewin, M. (2018). Dysfunctional Parenting and Intimate Partner Violence Perpetration and Victimization among College Women: The Mediating Role of Schemas. *Journal of Family Violence*, 33(1), 65–73.

- Heltne, U. & Steinsvåg, P. Ø. (red.) (2011). *Grunnlag for beskyttelse og hjelp*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellum, A. (2016). Mellom kjønnsesifikke og kjønnsnøytrale rettighetsfesting: Krisesenterloven. I I. Ikdahl & V. B. Strand (red.), *Rettigheter i velferdsstaten. Begreper, trender teorier*. (s. 203–226). Oslo: Gyldendal Juridisk.
- Hennum, R. (2016). Retten til beskyttelse mot vold, overgrep og utnyttelse. I N. Høstmælingen, E. S. Kjørholt & K. Sandberg (red.), *Barnekonvensjonen. Barns rettigheter i Norge* (s. 329–356). Oslo: Universitetsforlaget.
- Huang, L. & Mossige, S. (2018). Resilience and Poly-Victimization among Two Cohorts of Norwegian Youth. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15, 2852. <https://doi.org/10.3390/ijerph15122852>.
- Haaland, T., Clausen, S. E. & Schei, B. (2005). *Vold i parforhold – ulike perspektiver. Resultater fra den første landsdekkende undersøkelsen i Norge* (NIBR-rapport 2005: 3). Hentet fra <http://www.hioa.no/Om-OsloMet/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NIBR/Publikasjoner/Publikasjoner-norsk/Vold-i-parforhold-ulike-perspektiver>
- Jonassen, W. (2013). Fra kvinnemishandling til vold i nære relasjoner. Regjeringens handlingsplaner mot vold. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 37(1), 46–62.
- Justis- og politidepartementet (2000). *Handlingsplan om vold mot kvinner (2000–2003)*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Justis- og politidepartementet (2004). *Handlingsplan mot vold i nære relasjoner (2004–2007)*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/vold-i-naere-relasjoner/id276936/>
- Justis- og politidepartementet (2007). *Vendepunkt – handlingsplan mot vold i nære relasjoner (2008–2011)*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/vendepunkt-handlingsplan-mot-vold-i-na/id500470/>
- Justis- og beredskapsdepartementet (2012). *Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2012*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/handlingsplan-mot-vold-i-naere-relasjoner/id669093/>
- Justis- og beredskapsdepartementet (2013). *Et liv uten vold. Handlingsplan mot vold i nære relasjoner (2014–2017)*. Hentet fra https://www.regjeringen.no/contentassets/97cdeb59ffd44a9f820d5992d0fab9d5/hplan-2014-2017_et-liv-uten-vold.pdf
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2013). *Forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner: Det handler om å leve* (Meld. St. 15 2012–2013). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-15-20122013/id716442/>
- Justis- og beredskapsdepartementet (2016). *Retten til å bestemme over eget liv: Handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (2017–2020)*. Hentet fra [https://www.regjeringen.no/contentassets/e570201f283d48529d6211db392e4297/handlingsplan_rettentilaa--bestemme-over-eget-liv.pdf](https://www.regjeringen.no/contentassets/e570201f283d48529d6211db392e4297/handlingsplan_rettentilaa-bestemme-over-eget-liv.pdf)
- Kempe, C., H., Silverman, F. N., Steele, B., F. Droegemueller, W. & Silver, H.,K. (1962). The Battered-Child Syndrome. *JAMA*, 181(1), 17–24.
- Lidén, H. & Bredal, A. (2017). *Fra særtiltak til ordinær innsats. Følgeevaluering av handlingsplanen mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet*. Hentet fra <http://hdl.handle.net/11250/2445678>

- Moen, L. H., Bergman, S. & Øverlien, C. (2018). *Forebyggende tiltak mot vold i nære relasjoner. Kartlegging av kunnskap for veien videre* (Rapport 2/2018). Oslo: Nasjonalt kunnskaps-senter om vold og traumatisk stress.
- Mossige, S. & Stefansen, K. (2016). *Vold og overgrep mot barn og unge. Omfang og utviklingstrekk 2007–2015* (NOVA Rapport 5/2016). Oslo: NOVA.
- Nilsson, G. & Lövkrona, I. (2015). *Våldets kön: Kulturella föreställningar, funktioner och konsekvenser*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Oslo krisesenter. (2018). *Årsberetning 2017 Oslo Krisesenter*. Hentet fra http://www.oslokrisesenter.no/_rsrapporter/index.html
- Pape, H. & Stefansen, K. (red.) (2004). *Den skjulte volden? En undersøkelse av Oslobefolkningens utsatthet for trusler, vold og seksuelle overgrep*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress og NOVA.
- Pizzey, E. (1979). *Skrig sagte så naboerne ikke hører det*. Rhodos, København.
- Skjørten, K. (1987). Navnet skjemmer ingen? *Materialisten. Tidsskrift for forskning, fagkritikk og teoretisk debatt*, 15(3/4), 37–48.
- Skjørten, K. (1994). *Voldsbilder i hverdagen. Om menns forståelse av kvinnemishandling*. Oslo: Pax.
- Skjørten, K. (2004). Kvinnemishandling – kunnskap og politikk. *Kvinneforskning*, (3/), 63–75.
- Skjørten, K. (2016). Normer i endring – Barns rettigheter og domstolspraksis i foreldretvister med påstander om vold. I R. Førde, M. Kjelland & U. Stridbeck (red.), *Cand.mag., cand.med., cand.jur., cand.alt. Festskrift til Aslak Syse 70 år (421–434)*. Oslo: Gyldendal.
- Stefansen, K. (2006). Kri-sesentrene i Norge. Fra sosial bevegelse til profesjonaliserte hjelpetiltak. *Nordisk sosialt arbeid*, 26(1), 27–37.
- Stefansen, K. & Mossige, S. (red.). (2007). *Vold og overgrep mot barn og unge. En selvrappor-teringsstudie blant avgangselever i videregående skole* (NOVA Rapport 20/2007). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Thoresen, S. & Hjemdal, O. K. (2014). *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomstundersøkelse av vold i et livsløpsperspektiv* (Rapport 1/2014). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Watzlawick, P., Beavin, J. H. & Jackson, J., D. (1967). *Pragmatics of human communication*. New York: W. W. Norton & Company Inc.